

MEMORY STUDIES

УДК 94(477)37.035.6:930.1
DOI: 10.31651/2076-5908-2026-1-105-111

Юрій ПРИСЯЖНЮК

доктор історичних наук, професор кафедри історії України Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, м. Черкаси, Україна
e-mail: yu-prysyazhnyuk@ukr.net

This is an open access article under the CC BY-NC-ND license

© Автор(-и), 2026

Володимир ШВЕЦЬ

кандидат історичних наук, старший викладач кафедри археології та спеціальних галузей історичної науки Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, м. Черкаси, Україна
e-mail: shvec_vova_1990@vu.cdu.edu.ua

Марія НАЙДАН

здобувачка вищої освіти 4 курсу Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, м. Черкаси, Україна
e-mail: meri31718@gmail.com

Сучасне козацьке виховання крізь призму «вимог» національної ідеї та історіографії *

Анотація. Метою статті є дослідити проблему доцільності й шляхів впровадження козацького виховання в українському освітньому просторі з огляду на підвищену в сучасних історичних умовах безпекову затребуваність та вимоги історіографії. **Наукова новизна.** Козацьке виховання є самотнім українським явищем, що сформувалося в процесі тривалої історичної еволюції. Для багатьох поколінь українців своєрідним орієнтиром тут слугували загальноприйняті норми моралі, мова, фольклор, звичаї, традиції тощо. В сучасних історичних умовах, коли злободенними стали запити на підвищення національної безпеки, спротив російським агресорам, на думку авторів, потрібне якісно інше обґрунтування й забезпечення виховного процесу. Він має базуватися на засадах права, продуктивної інтелектуальної діяльності, консолідації суспільства навколо духовних та національних цінностей, забезпечення суверенітету, захисту територіальної цілісності (соборності) держави. Щодо історіографії, то вона покликана більш ефективно слугувати науковою основою виховання національної свідомості, громадянської позиції юнаків і дівчат, також критично-пізнавальному тлумаченню історичних подій, у такий спосіб протидіяти шкідливим маніпуляціям та спекуляціям. **Висновки.** На відміну від усталеного погляду, що козацтво безповоротно зникає при переході від ранньомодерної епохи до модерної, автори схильні стверджувати контрверсійну думку. Сьогодні, під тиском екзистенційної загрози ззовні, зокрема російського вторгнення, що спрямоване на тотальне нищення українства, козацька модель мілітарної культури й громадського самоврядування спроможна демонструвати свою живучість та ефективність. Громадський рух під козацькими прапорами зосереджений переважно на збереженні історичної пам'яті, підтримці оборонних ініціатив, волонтерстві. У «мирні періоди», як не дивно, ситуації властиво погіршуватися – ідеологічні орієнтири розвитку козацького руху, до яких належать національна ідея та історіографія, відчутно втрачають свою привабливість. Загалом цей рух лишається далеким до реалізації свого справжнього потенціалу, а козацьке виховання потребує вирішення таких нагальних питань як оптимізація, легітимація, масштабування, краща іміджевої привабливості.

Ключові слова: історична пам'ять, молодь, студенти, учні, громадські організації, громадський козацький рух, козацька педагогіка, патріотизм.

* Статтю підготовлено згідно з держбюджетною темою «Національний та імперський пантеони героїв як фрейми цивілізаційного розлому в умовах російсько-української війни» (номер державної реєстрації 0126U000199).

Yuriy PRYSIAZHNIUK

Doctor of Sciences (History), Professor, Professor of the Department of History of Ukraine,
Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Cherkasy, Ukraine,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8324-4681>, e-mail: yu-prysyazhnyuk@ukr.net

Volodymyr SHVETS

Candidate of Historical Sciences, senior lecturer of the Department of Archaeology and Special Branches of
Historical Science, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Cherkasy, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-2524-3509>, e-mail: shvec_vova_1990@vu.edu.edu.ua

Maria NAYDAN

Student of 4th year of Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Cherkasy, Ukraine,
ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-4379-1999>, e-mail: meri31718@gmail.com

**MODERN COSSACK EDUCATION THROUGH THE PRISM OF
THE «REQUIREMENTS» OF THE NATIONAL IDEA AND HISTORIOGRAPHY**

Abstract. *The purpose of this article is to examine the relevance and possible ways of implementing Cossack education in the Ukrainian educational system, taking into account the increased security challenges of contemporary historical conditions and the requirements of historiography. **Scientific novelty.** Cossack education is an original Ukrainian phenomenon formed through a long process of historical development. For many generations of Ukrainians, commonly accepted moral norms, language, folklore, customs, and traditions served as important reference points. In today's historical context, when national security and resistance to Russian aggression have become especially urgent, the authors argue that the educational process requires a new and stronger conceptual foundation. It should be based on the rule of law, productive intellectual activity, the consolidation of society around spiritual and national values, the protection of sovereignty, and the safeguarding of the territorial integrity (sobornist) of the state. Historiography, in turn, should serve more effectively as a scientific basis for shaping national consciousness and civic responsibility among young people. It should also promote the critical interpretation of historical events and counteract manipulation and distortion. **Conclusions.** Contrary to the widespread view that the Cossacks disappeared with the transition from the early modern to the modern era, the authors propose an alternative perspective. Under the pressure of an external existential threat, particularly Russian aggression aimed at the destruction of Ukrainian identity, the Cossack model of military culture and civic self-governance demonstrates resilience and practical relevance. The civic movement operating under Cossack symbols is primarily focused on preserving historical memory, supporting defense initiatives, and volunteering. Paradoxically, during «peaceful periods», its development tends to weaken: the national idea and historiography as ideological foundations lose part of their influence. Overall, the movement has not yet realized its full potential. Cossack education therefore requires further development, including optimization, legitimation, scaling, and improved public image.*

Keywords: *historical memory, youth, students, pupils, civic organizations, civic Cossack movement, Cossack pedagogy, patriotism.*

Постановка проблеми. Україна як етнонаціональна спільнота та держава переживає найважчі часи своєї новітньої доби. Повномасштабна й безкомпромісна агресія («до останнього українця») з боку росії, за допомогою якої політичні лідери, широкі кола громадськості та все «вірнопіддане» кремлю населення намагаються реалізувати проєкт відродження імперії, «внесла» до порядку денного питання збереження української історії, культури, національної ідентичності та державності, фізичного винищення їхніх носіїв. Екзистенційні виклики, що постали перед українською спільнотою, набули перманентного характеру, очевидно, що деякі з них не зникнуть і після припинення конвенційної війни.

Окреслена проблема потребує ґрунтовного аналізу. Річ у тім, що військове вторгнення північно-східного сусіда, з метою провести в Україні тотальну «зачистку» всього українського, вийшло за межі збройної боротьби. Так чи інакше воно торкнулося різних сфер життя, причому недооцінка цього факту апіорі позначається для української сторони ще більшими втратами. Особливе місце в цьому довготривалому та доленосному протистоянні належить освіті, зокрема й щодо вирішення принципово нових завдань, які постають у галузі виховання підростаючих поколінь. За нинішнього воєнного стану та з огляду на прийдешню гібридну війну, а за умов збереження російської неоімперії вона є неминучою, зусилля, спрямовані на вдосконалення системного підходу до національно-патріотичного (козацького) виховання, є не просто виправданими, а вкрай необхідними. Вочевидь, що такий виклик спонукає інтелектуальні та політичні еліти, кожного громадянина України до глибокого переосмислення стратегічних цілей власної життєвої траєкторії, що перебувають за межами буденності, пошуку «оновлених» відповідей на питання цінностей, сенсів, пріоритетів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історіографію проблеми дослідження репрезентують праці, в яких на основі тематичних студій (монографій) простежено різні аспекти комунікації науковців та освітян у царині історичних знань і виховання. Передусім, це розвідки й предметні полемічні нотатки Н. Яковенко, О. Удода, Л. Зашкільняка, О. Реєнта, Ф. Турченка,

Г. Касьянова, О. Лисенка, І. Гирича, С. Леп'явка, С. Плохія, В. Щербака, В. Брехуненка, В. Гриневича, В. Верстюка, М. Мудрого, Ю. Волошина, О. Карліної, О. Павлишина, А. Портнова, о. Ю. Мицика та ін. [1]. В останні десятиліття саме з їхньою участю тривала жвава дискусія про принциповий «розподіл сфер історії на дослідницьку й дидактичну» [2, с. 9]. Визнані громадськістю служителі Клію висловили й теоретично обґрунтували низку оригінальних ідей, продуктивних положень та висновків. Сукупно вони дають змогу максимально об'єктивно визначати реальну освітню користь козацького виховання, насамперед із ретроспективного погляду залучення в його орбіту наукових знань. Проте, цей процес є перманентним, що не дає дослідникам права зупинитися на досягнутому. Як справедливо підсумував В. Смолій, і дотепер «завдання віднайдення найбільш оптимальних шляхів і принципів імплантації наукового знання в навчальний формат» є спільним «для історичної науки й дидактики» [3, с. 10].

Що стосується козацького виховання як відносно вузького предмету наукових студій, то тут основна увага істориків сфокусована на «системі навчання та виховання минулого, а саме XV–XVIII ст.» [4; 5, с. 350 та ін.]. Зазвичай вони звертають увагу на класифікацію тогочасної освітньої системи (ступені та «мережу» навчальних закладів), виховні ідеали, а ще роль «степового» лицарського соціуму, його специфіку, героїку тощо. При цьому дослідники оперують до формування «шляхетних якостей, патріотизму, духовності, фізичного гартування», щоправда, часто-густо міфологізують їх [6]. Також проблеми сучасної козацької педагогіки нерідко висвітлені під назвами «національно-патріотичне виховання», «уроки козацької історії», «вшанування козацьких святинь», «козацьке фестивалісне мистецтво» тощо [7]. І лише в поодиноких працях ця проблематика показана як явище, що «обумовлене потребами часу», «повсякденним побутуванням» людей, їхніми «господарськими устремліннями» [8, с. 702].

Метою статті є дослідити проблему доцільності й шляхів впровадження козацького виховання в українському освітньому просторі, з огляду на підвищену в сучасних історичних умовах безпекову затребуваність та вимоги історіографії.

Виклад основного матеріалу. Аби своєчасно та гідно відповідати на «виклики долі», українська педагогічна думка має розвиватися за універсальною логікою й, що називається, на випередження. Одним із методологічних засад її затребувано-пришвидженої еволюції лишається алгоритм звернення до глибинних джерел патріотизму, моральної стійкості, оригінальної етнонаціональної ідентичності. Принагідно обминаючи концепти революційності, як такі, що неспроможні сприяти продукуванню позитивних відповідей, автори надають перевагу інноваційному розвитку традиційних ідей, тобто таких, що пройшли випробування часом. Окрім того, наш вибір зумовлений розумінням тієї обставини, що демократичний, високогуманний виховний процес як такий може ефективно здійснюватися лише на принципах елітності, гармонійності, послідовності. Отож, потужним напрямом розвитку в Україні варто визнати козацьку педагогіку – самотню «систему людинотворення», що формувалася століттями, безпосередньо відбивала та сприяла становленню самотнього національного характеру й світогляду українського народу [9, с. 7].

Сучасна – з рубежу 1980–90-х рр. – козацька педагогіка спирається на багатий фактологічний матеріал ранньомодерної та модерної історії. Вона черпає свої знання з творчої спадщини таких яскравих представників літератури як І. Котляревський, М. Гоголь, Т. Шевченко, П. Куліш, Марко Вовчок, М. Старицький; історії – М. Максимович, М. Костомаров, В. Антонович, М. Грушевський, Д. Яворницький, В. Липинський; образотворчого мистецтва – І. Ріпин, С. Васильківський; музичного мистецтва – С. Гулак-Артемівський, М. Лисенко; а ще кобзарів (бандуристів, лірників) О. Вересая, А. Шута, І. Крюковського, Ф. Гриценка (Холодного) [10, с. 160]. Натомість доробок советської інтелігенції, яка також приділяла цій тематиці значну увагу, сьогодні не користується популярністю через її «відданість» взірцям соціалістичного реалізму та російської імперськості. Від дидактичних матеріалів, у тому числі тих, що побачили світ у період загальної кризи комуністичної системи, увагу відвертає не лише їхня українофобська спрямованість, а й той факт, що козацтво там згадано здебільшого мигцем. Так, у короткому нарисі, який вийшов друком під редакцією фахівців Академії наук Української РСР у 1981 р., народне повстання 1855 р., що ввійшло в історію під назвою «Київська козаччина», майже цілком позбавлене «лицарських характеристик». Констатуючи факт, що «десятки тисяч кріпаків оголосили себе вільними козаками», автори академічного видання цим і обмежили козацьку сутність масового людського спротиву існуючому на той час «новітньому рабству». Не зацікавила їх і популярна в народному повсякденні традиція поширення чуток, а саме, нібито, «поміщики приховали царський указ,

згідно з яким кріпаки одержували право записуватися в козаки» [10, с. 168]. Як же загалом советські історики проникалися козацькою ментальністю українського народу? Вони або не розуміли її зовсім, або навмисне не приділяли уваги тим ключовим особливостям, що їх тепер прийнято називати екзистенціальними глибинами етносу. Тобто люди прагнули до вільного життя, а прихильники марксистсько-ленінського вчення зводили всі ті бажання до наявності чи відсутності царської волі – указів «про звільнення від панщини», «запису в народне ополчення... для безпосередньої участі в бойових діях» тощо [10, с. 168].

Запропонована критична оцінка «козацько-виховної» історіографії підтверджується аналізом білоруської дидактичної літератури – вона напрочуд схожа з советською, сучасною російською, де українське козацтво ранньомодерної доби подане або як вияв феномену «безкінечної» класової боротьби, або своєрідної предтечі сумновідомого «возз'єднання» 1654 р.

Лишаючи осторонь такий мало конструктивний досвід, зосередимо увагу на дискусіях, що нещодавно мали місце в середовищі сучасних українських науковців і освітян. Річ, насамперед, у тім, що дидактична історія, на відміну від наукової, не зобов'язана жорстко дотримуватися сциентичних принципів та методів трактування минувшини. А отже, ці дві історії і можуть бути, і фактично є різними за змістом та призначенням. Власне тому, ставлячи перед собою конкретні виховні завдання, зокрема й національно-патріотичного спрямування, учителі покликані використовувати козацьку тематику у двох основних аспектах. По-перше, формувати, поширювати, стверджувати національно-орієнтовану історичну пам'ять про козацтво, безпосередню долучатися, що називається, до війн пам'яті. По-друге, в екстремальних умовах російської агресії, коли питання національної безпеки актуалізоване самим життям, тобто як ніколи загострене й поставлене в практичну площину збереження національної ідентичності та державної незалежності, давати принципово-безкомпромісну до погляду ворогів та пересічних обивателів «інтерпретацію козацької тематики», включно з її історичним блоком [1, с. 12]. Опозиційними до нього тут виступають не лише українофобські наративи країни-агресорки, а й доморощені зразки вульгаризованого тлумачення козацьких ідей, цінностей, традицій, ключовою ознакою яких – зразків – є «сповзання» до лівих (соціалістичних та ін.) пояснювальних доктрин. Виходить так: як тільки мова заходить про політичні спекуляції навколо ідеї соціальної справедливості, козацька педагогіка відразу потрапляє в кризову ситуацію. Учителю, крім того, треба бути готовому, що ці опоненти обов'язково тиснутимуть на нього емоційно, раз по раз демонструватимуть надуманий, але від того не менш радикальний та безкомпромісний максималізм.

Небезпеку цього ідеологічного, а ще більше психологічного протистояння не можна недооцінювати. Річ у тім, що виховний ефект козацького виховання значною мірою залежить відразу від кількох «суб'єктивних» чинників. Насамперед стану самого українського суспільства. Він може бути досить мінливим – від індиферентного до максимально затребуваного. При цьому в обох випадках ефект може послаблюватися або посилюватися на рівні колективному чи індивідуальному. У першому разі йдеться про межі та можливості функціонування окремих державних структур, громадських організацій, гуртів добровільних ініціатив тощо. Продуктивність запровадження козацької педагогіки залежить від цих обставин, а тому вихователь, педагог, керівник і загалом будь-яка людина, що публічно промовляє оголошення, вітання, пише звернення тощо, має розуміти: просто закликати, переконувати, умовляти учнів бути патріотами, «козаками» та «берегинями» безперспективно. Власне це було б схоже на наївне нав'язування вербальними засобами імперативу елітності. Жодний професійний педагог не стане цього робити без наявності відповідних настроїв та попиту на це в суспільстві, принаймні якійсь його частині. У другому випадку (індивідуальному) козацьке виховання може поставати результатом приватних ініціатив. Це нагадує приклади з педагогічної класики, коли освітню галузь вдосконалювали великі новатори своєї справи, подвижники. У різні історичні епохи такими «самовідданими трудівниками» на освітній ниві були добре відомі Григорій Сковорода, Ян Амос Коменський, Йоганн Генріх Песталоцці, Василь Сухомлинський, Олександр Захаренко. Не в останню чергу подвижниками козацького виховання були й деякі політики. С. Плохій справедливо вважає, що «помаранчевій владі», яка очолила Україну в грудні 2004 р., її лідеру В. Ющенку «особливо подобалася козацька історія» [4, с. 295]. Тож, не дивно, що «за день до... офіційної інавгурації Велика рада українського козацтва... обрала (його. – Авт.) почесним гетьманом України» [4, с. 295].

Що власне відбулося тими днями в Києві, де козацтво, як громадський рух, виступило своєрідним репрезентантом громадянського загалу України, який, своєю чергою, був налаштований на пріоритетність соціальної та політичної справедливості, проукраїнської національної

самовизначеності, на розвиток демократії. На наш погляд, ствердився такий собі самобутній варіант громадянського суспільства, що здивував не лише лідерів російської недоімперії, а й багато західних діячів. У контексті самого характеру тих подій це виглядало вповні затребувано й логічно, тому ніякої особливої критики попервах не викликало. Проблема була в іншому – конструктивний потенціал козацтва, як громадської сили, що протегувала «правильній владі», виявився обмеженим. Зі зміною політичної кон'юнктури, коли рейтинг «спільного» лідера почав падати, швидко з'ясувалося, що козацтво майже не має вагомих контраргументів. «Локальні» ж гетьмани, якими ряснів козацький рух, зі своєю історичною місією впоратися не змогли. Це спричинило нову хвилю кризових явищ, ознакою яких стало чи не цілковите повернення сучасного козацтва до нудної практики шанування явно застарілих традицій. Тих манер поведінки, які досить влучно описала Ліна Костенко: «Перед лицем грізних подій українське козацтво зібралось на Велику Раду. Побалакали, поспівали, помолилися в церкві і зварили куліш» [11, с. 29]. Принагідно нагадаємо, що, відповідно до статуту, «Українське козацтво не повинне служити жодній політичній партії, а працювати на благо й добро Українського народу» [7, с. 5].

Загалом козацька педагогіка, як і дидактична історія, виконує місію носія змістовної складової, тобто є потужним інформативним джерелом для учнів, «містить великий обсяг ідейно-політичної інформації» [2, с. 115]. Достеменно відомо, що «правлячі кола будь-якої країни завжди це усвідомлювали й приділяли пильну увагу змістові підручників з історії» [2, с. 115]. Зрозуміло, що у випадку формування національної ідентичності засобами козацького виховання ця потреба зростає в кілька разів. Власне настільки, що історіографічний компонент навчально-виховного процесу слугує лише своєрідним тлом. Це, своєю чергою, означає, що звернення до «лицарської спадщини» повертає освітян до «віджилих» методологічних практик, яку Н. Яковенко визначила терміном «національна історія» [12, с. 180]. І здавалося, що після критичних нотацій визнаної історикіні про те, що, мовляв, запропонована М. Грушевським схема змушує представляти минувшину «в категоріях лінійного і закономірного розвитку української нації... Такий спрощений підхід... залишає за бортом масу важливих історичних явищ», має неодмінно настати тотальне розчарування. Однак, як справжній творчий дослідник, Н. Яковенко залишила колегам шанс для методологічних маневрів, при цьому зробила логічний і однозначний для своїх розмислів висновок про те, що неподільне панування українського гранднарративу «добігло кінця» [12, с. 180, 182]. Оскільки нашу увагу привертає насамперед виховна місія історії, то принагідно констатуємо, що прагнення дослідників «уникнути надмірної залежності... науки від дидактично-виховних завдань», хоча вона й визнана «шкідливою», не вдається [13, с. 90–91]. І добре, що вони не чекають «від підручника» (цього разу з козацької педагогіки) «ні відкриттів, ні скептичних ревізій» [2, с. 9]. З огляду на таку визначеність, слушно буде відмовитися від цитувань положення, де йдеться про докори за «патріотичний екстаз», «наївно-дидактичні конструкції», «легітематорський синдром» [14, с. 79].

Нагадаємо, що козацьке виховання має свій предмет, характер, ідеологічну спрямованість, традиції. Воно може бути організованим і впровадженим багатьма способами, засобами та оригінальними сюжетами. Одна з найбільших пасток, що підстерігають учителя чи наставника на цьому шляху, підміна козацького виховання його імітацією, нерідко, як це буває, досить переконливою. На жаль, «гра в козаків», як і «патріотів», стала дуже поширеним в українському освітянському середовищі явищем. Власне десь так більшість педагогів її й розуміє.

Як правильно розуміти сучасне козацьке виховання? У вузькому розумінні – це сукупність методів військової підготовки, джерелом яких є традиції ранньомодерного лицарства, що максимально адаптовані в реалії сучасного мілітарного досвіду. У широкому розумінні – це цілісна філософія та практика виховання, що охоплює духовно-моральний, інтелектуальний, фізичний, трудовий розвиток особистості на засадах глибокого патріотизму, свободолюбства, побратимства, відповідальності та поваги до тих же традицій. При цьому самі традиції варто розуміти як складне явище, яке аж ніяк не позбавлене нових смислів, хоча й ґрунтоване на «джерелах колишньої козацької педагогіки», ставленні лицарів ранньомодерної доби до освіти [15, с. 64]. Зазвичай мова йде про сукупність звичаїв, вірувань, норм поведінки, знань, що передаються від покоління до покоління, у такий спосіб виступають регулятором суспільних відносин. Окрім того, це явище полісемантичне. Воно означає: 1) стереотип, спрямований на збереження колишніх зразків виховання; 2) соціальний зв'язок; стійкі відносини, що раз по раз повторюються; 3) норму, що регулює суспільний порядок, поведінку людей; 4) соціальний інститут, котрий може виконувати різні, зокрема й контрверсійні функції (завдання); 5) носія соціетального досвіду, спосіб функціонування культури. Отож, розхожа в наш час фраза «шануємо традиції» багато до чого зобов'язує. Не дивно також, що сам цей термін філософи пов'язують із чимось сакральним.

Для більш вичерпного розуміння проблеми ми скористалися можливостями штучного інтелекту. «Запитали» його про оптимальне формування мети та шляхи досягнення бажаних результатів козацького виховання. Відповідь отримали таку: «Козацька педагогіка покликана формувати національно свідому, духовно багату та фізично здорову особистість, здатну захищати рідну землю. Вона виховує козака-лицаря, мужнього громадянина, патріота, що поєднує високі моральні цінності, звитягу, працьовитість та любов до України» [16]. Що ж, цілком вдала «мисленнева» конструкція. Якщо виголосити її на широкий людський загал, та й ще правильно розставити акценти – дивись, мало в кого виникатиме думка, що тут щось «не продумано». Між тим, проблем вистачає. Коротко на них зупинимося, акцентувавши свій погляд на історичних умовах козацького виховання в Україні. Спочатку назвемо сприятливі: 1) наявність національної держави, яка проходить надскладні випробування, навчається, і вже навчилася захищати себе; 2) перший позитивний досвід інтеграції в демократичний світ, який, щоправда, «наштовхується» на серйозні старі / нові труднощі, актуалізація яких пов'язана з новітньою хвилею глобалізації; 3) радикальна зміна масової свідомості та громадських настроїв, що її, з певною мірою узагальнення, можна окреслити як перехід від постсоветського суспільства до українського національного. Також наголосимо на несприятливих умовах: 1) окреслені вище «плюси» здебільшого є лише тенденціями, а не стійкими та незворотними змінами; 2) захист «рідної землі», як ментальний імператив, що мотивує діяльність (наміри, вчинки), потребує своєрідного комплексного «забезпечення», передусім належного роз'яснення сутності по суті ритуальних речей у реаліях сучасності. Ключовою, на наш погляд, є кадрова проблема. Аби впоратися з такою високою місією, потрібні добре підготовлені та на свій лад умотивовані вчителі, наставники, консультанти, організатори, керівники, котрі самі повинні відповідати критеріям національно-патріотичного виховання, бо, як відомо, особистість виховує лише особистість. Їх бракує, як відомо, і в «структурі закладів освіти, і серед громадських діячів» [7, с. 14–16].

Додамо, що всіх цих вихователів підстерігає багато інших викликів. Деякі з них пов'язані з психологією дітей, яка, відомо, є перемінною та нестійкою. Наприклад, трапляється, що до 13–15-річного віку юнак щиро захоплюється козацькою героїкою: для власного самовираження він обирає зовнішні атрибути – не стидається носити національне вбрання чи традиційну зачіску (козацького чуба), вбачаючи в них символи сили та приналежності до закритої елітарної спільноти. Однак, уже в 16–17 років картина може різко змінитися. Цей вік характеризується переходом від романтичного сприйняття світу до прагматичного та критичного. Юнак починає піддавати сумніву колишні авторитети, шукати своє місце в глобалізованому, часто денационалізованому молодіжному середовищі. Те, що йому раніше здавалося предметом гордості, під тиском соціального конформізму або бажання «бути сучасним» тепер сприймається як «архаїчне» чи «неактуальне».

У цей період виникає небезпека розриву між зовнішньою формою та внутрішнім змістом. Якщо виховання базувалося лише на ефектній атрибутиці, а не на глибокому розумінні цінностей, підліток легко відмовляється від них. Слухати про патріотизм він не хоче не тому, що став ворогом, а тому, що його особистісна криза вимагає нових, більш складних відповідей на питання «хто я в цьому світі поза межами історичного костюма?» Для вихователя цей виклик означає потребу вчасної трансформації педагогічних методів: перехід від демонстративної героїки до інтелектуального патріотизму, який здатен витримати перевірку дорослим життям.

Висновки. Козацьке виховання у сучасному дискурсі постає не просто як реставрація історичних подій, а випробуваний світоглядний постулат, що потребує використання компетентного людського ресурсу. Наразі в ідеологічному полі відчувається певний брак тяглості історичної пам'яті та конструктивних міфів, які слугували б фундаментом для утвердження національної ідентичності. Варто визнати, що для ефективного функціонування сучасної національної ідеології часто бракує глибокої історичної легітимації. Йдеться не про банальний перелік дат, а про «живу» історичну пам'ять та міфи, що здатні наповнювати повсякденність сенсами. У суспільстві, окремих соціальних групах, регіональних спільнотах має формуватися стійкий соціально-мотивований запит на «козакування»; він може викристалізуватися природним шляхом, через буденні практики представників різних верств населення, які обирають етос свободи, самоорганізації та побратимства незалежно від соціального походження своїх пращурів. Вагомим каталізатором цього процесу виступає екзистенційна загроза ззовні, зокрема сучасна російська агресія, що має на меті тотальне нищення українства. В умовах боротьби за виживання козацька модель мілітарної культури й громадського самоврядування стає найбільш адекватною відповіддю на такі виклики. З огляду на це, тематика козацького виховання потребує фундаментальної діагностики, досліджень

із залученням сучасних здобутків гуманітаристики та експертних середовищ. Перспективними тут можуть бути такі вектори наукових методів формалізації складних систем: 1) ментальний та соціальний супровід свободи індивіда; 2) історико-пам'яттєвий блок, його переваги й недоліки (оптимізація чи викривлення на різних етапах еволюції козацької виховної спадщини); 3) персональна (спів)участь тощо.

Список літератури

1. Пропозиції до концепції історичної освіти в Україні. *Матеріали II круглого столу Робочої наради з моніторингу шкільних підручників історії України* (Київ, 18 жовтня 2008 року) / упоряд. Н. Яковенко. Київ, 2009. 28 с.
2. Шкільна історія очима істориків-науковців. *Матеріали Робочої наради з моніторингу шкільних підручників історії України* / упоряд. Н. Яковенко. Київ: Вид-во ім. О. Теліги, 2008. 128 с.
3. Яким має бути зміст сучасної історичної освіти в Україні. Проблеми взаємодії академічної й дидактичної історії. *Матеріали круглого столу. Історія України*. 2010. № 29. С. 3–10.
4. Плохий С. Козацький міф. Історія і націєтворення в епоху імперій. Харків: КСД, 2018. 400 с.
5. Руда О. Українське козацтво в інтерпретації польських істориків кінця XIX – першої третини XX століття. Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2010, 418 с.
6. Кравченко А. І. Виховання патріотизму сучасного українського суспільства: історичне підґрунтя. *Військова освіта*. 2015. № 1. С. 112–117.
7. Присяжнюк Ю. Черкаське крайове товариство Українського козацтва (2014–2016): ідеологічні аспекти діяльності. Черкаси: Вертикаль, 2017. 100 с.
8. Литвинова Т. Ф. «Поміщицька правда». Дворянство Лівобережної України та селянське питання наприкінці XVIII ст. – у першій половині XIX століття (ідеологічний аспект). Дніпро: ЛІРА, 2011. 732 с.
9. Терновський С. Заметки о народном образовании. Санкт-Петербург, 1897. С. 4–16.
10. Історія Української РСР. Короткий нарис / редкол.: Г. Терлецька та ін. Київ: Наук. думка, 1981. 526 с.
11. Костенко Л. Записки українського самашедшого. Київ, 2011. 416 с.
12. Яковенко Н. Вступ до історії. Київ: Критика, 2007. 375 с.
13. Гломозда К. Ю. Стан української історіографії та визначення її ролі в сучасному суспільстві. *Magisterium*. Вип. 17. Київ, 2004. С. 81–92.
14. Касьянов Г. Сучасний стан української історіографії: методологічні та інституційні аспекти. *Генеза*. 2004. №1. С. 78–92.
15. Медвідь Л. А. Історія національної освіти і педагогічної думки в Україні. Київ: Вікар, 2003. 335 с.
16. Сутність і специфіка козацької педагогіки. Основні завдання козацької педагогіки. URL: <https://studfile.net/preview/12860207/page:3>.

References

1. Proposals for the concept of historical education in Ukraine (2009). *Materialy II kruhloho stolu Robochoi narady z monitorynhu shkilnykh pidruchnykiv istorii Ukrainy [Materials of the 2nd round table of the Working meeting on monitoring school textbooks of the history of Ukraine]*, Kyiv [in Ukrainian].
2. School history through the eyes of historians-scientists (2008). *Materialy Robochoi narady z monitorynhu shkilnykh pidruchnykiv istorii Ukrainy [Materials of the Working meeting on monitoring school textbooks of the history of Ukraine]*, Kyiv [in Ukrainian].
3. What should be the content of modern historical education in Ukraine (2010). Problems of interaction between academic and didactic history. *Materialy of the round table. Istorii Ukrainy [History of Ukraine]*, 29, 3–10 [in Ukrainian].
4. Plokhii, S. (2018). Cossack myth. History and nation-building in the age of empires. Kharkiv [in Ukrainian].
5. Ruda, O. (2010). Ukrainian Cossacks in the interpretation of Polish historians of the late 19th – first third of the 20th century. Lviv [in Ukrainian].
6. Kravchenko, A. I. (2015). Education of patriotism in modern Ukrainian society: historical background. *Viyiskova Oswita [Military Education]*, 1, 112–117 [in Ukrainian].
7. Prsyazhnyiuk, Yu. (2017). Cherkasy Regional Society of Ukrainian Cossacks (2014–2016): ideological aspects of activity. Cherkasy [in Ukrainian].
8. Lytvynova, T. F. (2011). «Landlord Truth». The Nobility of Left-Bank Ukraine and the Peasant Question at the End of the 18th Century – in the First Half of the 19th Century (Ideological Aspect). Dnipro [in Ukrainian].
9. Ternovsky, S. (1897). Notes on Popular Education. St. Petersburg [in Russian].
10. History of the Ukrainian SSR (1981). A Brief Essay / Institute of History of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR. Kyiv [in Ukrainian].
11. Kostenko, L. (2007). Notes of a Ukrainian Self-Made Man. Kyiv [in Ukrainian].
12. Yakovenko, N. (2007). Introduction to History. Kyiv [in Ukrainian].
13. Glomozda, K. Yu. (2004). The State of Ukrainian Historiography and the Definition of Its Role in Modern Society. *Magisterium*, 17, 81–92 [in Ukrainian].
14. Kasyanov, G. (2004). The Current State of Ukrainian Historiography: Methodological and Institutional Aspects. *Heneza [Geneza]*, 1, 78–92 [in Ukrainian].
15. Medvid, L. A. (2003). History of National Education and Pedagogical Thought in Ukraine: Teaching Aid. Kyiv [in Ukrainian].
16. The essence and specificity of Cossack pedagogy. The main tasks of Cossack pedagogy. (2025). Retrieved from: <https://studfile.net/preview/12860207/page:3> [in Ukrainian].